Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΌΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΊΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 14ης Ιανουαρίου 2021 *

«Προδικαστική παραπομπή – Δημόσιες συμβάσεις – Οδηγία 2014/24/ΕΕ – Άρθρο 57, παράγραφος 6 – Προαιρετικοί λόγοι αποκλεισμού – Μέτρα που λαμβάνει ο οικονομικός φορέας προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του παρά την ύπαρξη προαιρετικού λόγου αποκλεισμού – Υποχρέωση του οικονομικού φορέα να προσκομίσει αποδείξεις για τα μέτρα αυτά με δική του πρωτοβουλία – Άμεσο αποτέλεσμα»

Στην υπόθεση C-387/19,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Raad van State (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο) με απόφαση της 7ης Μαΐου 2019, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 17 Μαΐου 2019, στο πλαίσιο της δίκης

RTS infra BVBA,

Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel BVBA

κατά

Vlaams Gewest,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Βηλαρά, πρόεδρο τμήματος, N. Piçarra, D. Šváby (εισηγητή), S. Rodin και K. Jürimäe, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η RTS infra BVBA και η Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel BVBA, εκπροσωπούμενες από τον J. Goethals, advocaat,

– η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον J.-C. Halleux και τις L. Van den Broeck και C. Pochet, επικουρούμενους από τους F. Judo και N. Goethals, advocaten,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

– η Εσθονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την N. Grünberg,

– η Ουγγρική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Z. Fehér,

– η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την J. Schmoll και τον M. Fruhmann,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την L. Haasbeek και τον P. Ondrůšek,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2020,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 57, παράγραφοι 4, 6 και 7, της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65, και διορθωτικό ΕΕ 2016, L 135, σ. 120), όπως τροποποιήθηκε με τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό (ΕΕ) 2015/2170 της Επιτροπής, της 24ης Νοεμβρίου 2015 (ΕΕ 2015, L 307, σ. 5) (στο εξής: οδηγία 2014/24).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ των RTS infra BVBA και Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel BVBA, αφενός, και της Vlaams Gewest (Περιφέρειας Φλάνδρας, Βέλγιο), αφετέρου, σχετικά με την απόφαση της τελευταίας να αποκλείσει τις δύο αυτές εταιρίες από διαδικασία συνάψεως δημοσίων συμβάσεων.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 2014/24

3 Η αιτιολογική σκέψη 102 της οδηγίας 2014/24 έχει ως εξής:

«Θα πρέπει [...] να επιτρέπεται στους οικονομικούς φορείς να υιοθετούν μέτρα συμμόρφωσης με στόχο την άρση των συνεπειών τυχόν ποινικών αδικημάτων ή παραπτωμάτων και την αποτελεσματική πρόληψη των παρανομιών. Τα εν λόγω μέτρα μπορεί να συνίστανται ιδίως σε μέτρα που αφορούν το προσωπικό και την οργάνωση, όπως είναι η διακοπή όλων των δεσμών με πρόσωπα ή οργανισμούς που εμπλέκονται στην παράνομη συμπεριφορά, κατάλληλα μέτρα αναδιοργάνωσης προσωπικού, η εφαρμογή συστημάτων υποβολής εκθέσεων και ελέγχου, η δημιουργία δομής εσωτερικού ελέγχου για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης και η έγκριση εσωτερικών κανόνων ευθύνης και αποζημίωσης. Όταν τα εν λόγω μέτρα προσφέρουν επαρκείς εγγυήσεις, ο εν λόγω οικονομικός φορέας δεν θα πρέπει πλέον να αποκλείεται για αυτούς τους λόγους και μόνον. Οι οικονομικοί φορείς θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ζητούν να εξετάζονται τα μέτρα συμμόρφωσης που λαμβάνονται με σκοπό την πιθανή συμμετοχή τους στη διαδικασία προμήθειας. Θα πρέπει, εντούτοις, να εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν τους

ακριβείς διαδικαστικούς και ουσιαστικούς όρους που θα ισχύσουν σε τέτοιες περιπτώσεις. Θα πρέπει ειδικότερα να έχουν την ελευθερία να αποφασίζουν αν επιθυμούν να επιτρέπουν στις επιμέρους αναθέτουσες αρχές να προβαίνουν οι ίδιες στις σχετικές αξιολογήσεις ή να αναθέτουν το καθήκον αυτό σε άλλες αρχές, σε κεντρικό ή μη επίπεδο.»

4 Το άρθρο 18 της ως άνω οδηγίας, που φέρει τον τίτλο «Αρχές εφαρμοζόμενες στις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Οι αναθέτουσες αρχές αντιμετωπίζουν τους οικονομικούς φορείς ισότιμα και χωρίς διακρίσεις και ενεργούν με διαφανή και αναλογικό τρόπο.

[...]»

5 Το άρθρο 57 της εν λόγω οδηγίας, που φέρει τον τίτλο «Λόγοι αποκλεισμού», ορίζει στις παραγράφους 4 έως 7 τα εξής:

«4. Οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να αποκλείουν ή μπορούν να υποχρεώνονται από τα κράτη μέλη να αποκλείουν από τη συμμετοχή σε διαδικασία σύναψης σύμβασης οποιονδήποτε οικονομικό φορέα σε οποιαδήποτε από τις ακόλουθες καταστάσεις:

[...]

γ) εάν η αναθέτουσα αρχή μπορεί να αποδείξει, με κατάλληλα μέσα, ότι ο οικονομικός φορέας έχει διαπράξει σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα, το οποίο θέτει εν αμφιβόλω την ακεραιότητά του·

[...]

ζ) εάν ο οικονομικός φορέας έχει επιδείξει σοβαρή ή επαναλαμβανόμενη πλημμέλεια κατά την εκτέλεση ουσιώδους απαίτησης στο πλαίσιο προηγούμενης δημόσιας σύμβασης, προηγούμενης σύμβασης με αναθέτοντα φορέα ή προηγούμενης σύμβασης παραχώρησης που είχε ως αποτέλεσμα την πρόωρη καταγγελία της προηγούμενης σύμβασης, αποζημιώσεις ή άλλες παρόμοιες κυρώσεις·

η) εάν ο οικονομικός φορέας έχει κριθεί ένοχος σοβαρών ψευδών δηλώσεων κατά την παροχή των πληροφοριών που απαιτούνται για την εξακρίβωση της απουσίας των λόγων αποκλεισμού ή την πλήρωση των κριτηρίων επιλογής, έχει αποκρύψει τις πληροφορίες αυτές ή δεν είναι σε θέση να προσκομίσει τα δικαιολογητικά που απαιτούνται κατ' εφαρμογή του άρθρου 59·[...]

[...]

5. [...]

Ανά πάσα στιγμή κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να αποκλείουν ή να υποχρεώνονται από τα κράτη μέλη να αποκλείουν οικονομικό φορέα, όταν αποδεικνύεται ότι ο εν λόγω οικονομικός φορέας βρίσκεται, λόγω πράξεων ή παραλείψεων αυτού, είτε πριν είτε κατά τη διαδικασία, σε μια από τις περιπτώσεις της παραγράφου 4.

6. Οποιοσδήποτε οικονομικός φορέας εμπίπτει σε μια από τις καταστάσεις που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 4 μπορεί να προσκομίζει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι τα μέτρα που έλαβε επαρκούν για να αποδείξουν την αξιοπιστία του, παρότι συντρέχει ο σχετικός λόγος

αποκλεισμού. Εάν τα στοιχεία κριθούν επαρκή, ο εν λόγω οικονομικός φορέας δεν αποκλείεται από τη διαδικασία σύναψης σύμβασης.

Για τον σκοπό αυτόν, ο οικονομικός φορέας αποδεικνύει ότι έχει καταβάλει ή δεσμευθεί να καταβάλει αποζημίωση για τυχόν ζημίες που προκλήθηκαν από το ποινικό αδίκημα ή το παράπτωμα, ότι έχει διευκρινίσει τα γεγονότα και τις περιστάσεις με ολοκληρωμένο τρόπο, μέσω ενεργού συνεργασίας με τις ερευνητικές αρχές, και έχει λάβει συγκεκριμένα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα καθώς και μέτρα σε επίπεδο προσωπικού κατάλληλα για την αποφυγή περαιτέρω ποινικών αδικημάτων ή παραπτωμάτων.

Τα μέτρα που λαμβάνονται από τους οικονομικούς φορείς αξιολογούνται σε συνάρτηση με τη σοβαρότητα και τις ιδιαίτερες περιστάσεις του ποινικού αδικήματος ή του παραπτώματος. Σε περίπτωση που τα μέτρα κριθούν ανεπαρκή, γνωστοποιείται στον οικονομικό φορέα το σκεπτικό της απόφασης αυτής.

Οικονομικός φορέας που έχει αποκλειστεί, με τελεσίδικη απόφαση, από τη συμμετοχή σε διαδικασίες σύναψης σύμβασης ή ανάθεσης παραχώρησης δεν μπορεί να κάνει χρήση της δυνατότητας που παρέχεται βάσει της παρούσας παραγράφου κατά την περίοδο του αποκλεισμού που ορίζεται στην εν λόγω απόφαση στο κράτος μέλος στο οποίο ισχύει η απόφαση.

7. Τα κράτη μέλη καθορίζουν τους όρους εφαρμογής του παρόντος άρθρου, βάσει νομοθετικών, κανονιστικών ή διοικητικών διατάξεων και τηρουμένου του ενωσιακού δικαίου. Καθορίζουν, ιδίως, τη μέγιστη περίοδο αποκλεισμού σε περίπτωση που ο οικονομικός φορέας δεν λάβει μέτρα για να αποδείξει την αξιοπιστία του, όπως αυτά ορίζονται στην παράγραφο 6. Εάν η περίοδος αποκλεισμού δεν έχει καθοριστεί από τελεσίδικη απόφαση, η περίοδος αυτή δεν υπερβαίνει τα πέντε έτη από την ημερομηνία της καταδίκης με τελεσίδικη απόφαση στις περιπτώσεις που αναφέρονται στην πρώτη παράγραφο και τρία έτη από την ημερομηνία του σχετικού γεγονότος στις περιπτώσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 4.»

6 Το άρθρο 59 της ίδιας οδηγίας, που φέρει τον τίτλο «Ευρωπαϊκό Ενιαίο Έγγραφο Σύμβασης», ορίζει στις παραγράφους 1 και 2:

«1. Κατά την υποβολή αιτήσεων συμμετοχής ή υποβολής προσφοράς, οι αναθέτουσες αρχές δέχονται το Ευρωπαϊκό Ενιαίο Έγγραφο Σύμβασης (ΕΕΕΣ), το οποίο αποτελείται από ενημερωμένη υπεύθυνη δήλωση ως προκαταρκτική απόδειξη προς αντικατάσταση των πιστοποιητικών που εκδίδουν δημόσιες αρχές ή τρίτα μέρη επιβεβαιώνοντας ότι ο εν λόγω οικονομικός φορέας πληροί οποιαδήποτε από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

α) δεν βρίσκεται σε μια από τις καταστάσεις του άρθρου 57 λόγω της οποίας οι οικονομικοί φορείς αποκλείονται ή μπορούν να αποκλεισθούν·

[...]

Το ΕΕΕΣ αποτελείται από επίσημη δήλωση του οικονομικού φορέα ότι ο σχετικός λόγος για τον αποκλεισμό δεν ισχύει και/ή ότι πληρούται το σχετικό κριτήριο επιλογής και παρέχει τις κατάλληλες πληροφορίες, όπως απαιτείται από την αναθέτουσα αρχή. Το ΕΕΕΣ προσδιορίζει τη δημόσια αρχή ή το τρίτο μέρος που είναι υπεύθυνο για την έκδοση των σχετικών δικαιολογητικών και περιλαμβάνει επίσημη δήλωση ότι ο οικονομικός φορέας θα είναι σε θέση, κατόπιν αιτήσεως και χωρίς καθυστέρηση, να προσκομίσει τα εν λόγω δικαιολογητικά.

[...]

2. Το ΕΕΕΣ καταρτίζεται βάσει τυποποιημένου εντύπου. Η [Ευρωπαϊκή] Επιτροπή θεσπίζει το εν λόγω τυποποιημένο έντυπο, μέσω εκτελεστικών πράξεων. [...]»

7 Το άρθρο 69 της οδηγίας 2014/24, που φέρει τον τίτλο «Ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Όταν οι προσφορές φαίνονται ασυνήθιστα χαμηλές σε σχέση με τα έργα, τις προμήθειες ή τις υπηρεσίες, οι αναθέτουσες αρχές απαιτούν από τους οικονομικούς φορείς να εξηγήσουν την τιμή ή το κόστος που προτείνουν στην προσφορά.»

8 Το άρθρο 90, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/24 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να θέσουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για να συμμορφωθούν με την οδηγία μέχρι τις 18 Απριλίου 2016, ενώ το άρθρο 91, πρώτο εδάφιο, ορίζει ότι η οδηγία 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 351, σ. 44), καταργείται στις 18 Απριλίου 2016.

Ο εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2016/7

9 Το παράρτημα 2, μέρος ΙΙΙ, Γ, του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2016/7 της Επιτροπής, της 5ης Ιανουαρίου 2016, για την καθιέρωση του τυποποιημένου εντύπου για το Ευρωπαϊκό Ενιαίο Έγγραφο Προμήθειας (ΕΕ 2016, L 3, σ. 16), περιέχει, μεταξύ άλλων, τις ακόλουθες δύο στήλες:

«[...]	[...]
Έχει διαπράξει ο οικονομικός φορέας σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα [...]; Εάν ναι, να αναφερθούν λεπτομερείς πληροφορίες:	[] Ναι [] Όχι [.....]
	Εάν ναι, έχει λάβει ο οικονομικός φορέας μέτρα αυτοκάθαρσης; [] Ναι [] Όχι Εάν το έχει πράξει, περιγράψτε τα μέτρα που λήφθηκαν: [.....]
[...]	[...]
Έχει συμβεί στον οικονομικό φορέα πρόωρη καταγγελία προηγούμενης δημόσιας σύμβασης, προηγούμενης σύμβασης με αναθέτουσα αρχή ή προηγούμενης σύμβασης παραχώρησης, ή επιβολή αποζημιώσεων ή άλλων παρόμοιων κυρώσεων σε σχέση με την εν λόγω προηγούμενη σύμβαση; Εάν ναι, να αναφερθούν λεπτομερείς πληροφορίες:	[] Ναι [] Όχι [.....]
	Εάν ναι, έχει λάβει ο οικονομικός φορέας μέτρα αυτοκάθαρσης; [] Ναι [] Όχι Εάν το έχει πράξει, περιγράψτε τα μέτρα που λήφθηκαν: [.....]
[...]	[...]»

Το βελγικό δίκαιο

10 Το άρθρο 61, παράγραφος 2, σημείο 4, του βασιλικού διατάγματος της 15ης Ιουλίου 2011, για τη σύναψη δημόσιων συμβάσεων στους συνήθεις τομείς (*Belgisch Staatsblad*, 9 Αυγούστου 2011, σ. 44862), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, όριζε τα εξής:

«Σύμφωνα με το άρθρο 20 του νόμου [της 15ης Ιουνίου 2006, σχετικά με τις δημόσιες συμβάσεις και ορισμένες συμβάσεις έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (*Moniteur belge*, της 15ης Φεβρουαρίου 2007, σ. 7355)], μπορεί να αποκλειστεί από τη διαδικασία ανά πάσα στιγμή ο υποψήφιος ή ο προσφέρων:

[...]

4° που έχει διαπράξει σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα·

[...]».

11 Το άρθρο 70 του νόμου της 17ης Ιουνίου 2016 για τις δημόσιες συμβάσεις (*Belgisch Staatsblad*, 14 Ιουλίου 2016, σ. 44219), που τέθηκε σε ισχύ στις 30 Ιουνίου 2017 (στο εξής: νόμος της 17ης Ιουνίου 2016), προβλέπει τα εξής:

«Οποιοσδήποτε υποψήφιος ή προσφέρων εμπίπτει σε μια από τις καταστάσεις που αναφέρονται στα άρθρα 67 ή 69 μπορεί να προσκομίζει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι τα μέτρα που έλαβε επαρκούν για να αποδείξουν την αξιοπιστία του, παρά την ύπαρξη σχετικού λόγου αποκλεισμού. Εάν η αναθέτουσα αρχή κρίνει επαρκή τα αποδεικτικά αυτά στοιχεία, ο υποψήφιος ή προσφέρων δεν αποκλείεται από τη διαδικασία συνάψεως συμβάσεως.

Για τον σκοπό αυτό, ο οικονομικός φορέας αποδεικνύει, με δική του πρωτοβουλία, ότι έχει καταβάλει ή δεσμευθεί να καταβάλει αποζημίωση για τυχόν ζημίες που προκλήθηκαν από το ποινικό αδίκημα ή το παράπτωμα, ότι έχει διευκρινίσει τα γεγονότα και τις περιστάσεις με ολοκληρωμένο τρόπο, συνεργαζόμενος ενεργά με τις ερευνητικές αρχές, και έχει λάβει συγκεκριμένα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα καθώς και μέτρα σε επίπεδο προσωπικού κατάλληλα για την αποφυγή περαιτέρω ποινικών αδικημάτων ή παραπτωμάτων.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

12 Με προκήρυξη διαγωνισμού που δημοσιεύθηκε στις 11 Μαΐου 2016 στο *Bulletin der Aanbestedingen* (Δελτίο διαγωνισμών) και στις 13 Μαΐου 2016 στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, το afdeling Wegen en Verkeer Oost-Vlaanderen (Τμήμα οδών και οδικής κυκλοφορίας ανατολικής Φλάνδρας, Βέλγιο) της Agentschap Wegen en Verkeer van het Vlaamse gewest (Υπηρεσίας οδών και οδικής κυκλοφορίας της Περιφέρειας Φλάνδρας, Βέλγιο) κίνησε διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως έργων για την αναδιευθέτηση του κόμβου Nieuwe Steeweg (N60) και των κλάδων εισόδου και εξόδου του αυτοκινητοδρόμου E17 στη θέση De Pinte. Με την προκήρυξη του διαγωνισμού υπενθυμίζονταν μεταξύ άλλων οι λόγοι αποκλεισμού του άρθρου 61, παράγραφοι 1 και 2, του βασιλικού διατάγματος της 15ης Ιουλίου 2011, για τη σύναψη δημόσιων συμβάσεων στους συνήθεις τομείς, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν τα «σοβαρά επαγγελματικά παραπτώματα».

13 Κατόπιν υποβολής έξι προσφορών, μεταξύ των οποίων και εκείνη των προσφευγουσών της κύριας δίκης, η Περιφέρεια Φλάνδρας, με απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2016, απέκλεισε τις προσφεύγουσες της κύριας δίκης από τον διαγωνισμό και κατακύρωσε τον διαγωνισμό στην επιχείρηση που είχε υποβάλει τη χαμηλότερη νομότυπη προσφορά.

14 Η Περιφέρεια Φλάνδρας αιτιολόγησε τον αποκλεισμό των προσφευγουσών της κύριας δίκης με βάση το γεγονός ότι, στο πλαίσιο της εκτελέσεως προηγούμενων συμβάσεων που είχαν ανατεθεί από την ίδια αναθέτουσα αρχή της υποθέσεως της κύριας δίκης, είχαν διαπράξει «σοβαρά επαγγελματικά παραπτώματα» που στις περισσότερες περιπτώσεις είχαν επισύρει κυρώσεις και αφορούσαν παραμέτρους σημαντικές για την εκτέλεση της συμβάσεως για την οποία υπέβαλλαν τώρα προσφορά. Στο πλαίσιο αυτό, η Περιφέρεια Φλάνδρας εκτίμησε ότι οι σοβαρές και επανειλημμένες αθετήσεις συμβατικών υποχρεώσεων των προσφευγουσών της κύριας δίκης δημιουργούσαν αμφιβολίες και αβεβαιότητες ως προς την ικανότητά τους να εκτελέσουν ορθώς τη νέα σύμβαση.

15 Οι προσφεύγουσες της κύριας δίκης προσέφυγαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ζητώντας την ακύρωση της αποφάσεως της 13ης Οκτωβρίου 2016. Συναφώς, υποστηρίζουν ότι, πριν από τον αποκλεισμό τους λόγω των υποτιθέμενων σοβαρών επαγγελματικών παραπτωμάτων, θα έπρεπε να έχουν τη δυνατότητα να αμυνθούν συναφώς και επομένως να αποδείξουν ότι ήραν τις συνέπειες των παραπτωμάτων με κατάλληλα διορθωτικά μέτρα, όπως προβλέπει το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, το οποίο έχει άμεσο αποτέλεσμα.

16 Η αναθέτουσα αρχή αμφισβητεί το άμεσο αποτέλεσμα της διατάξεως αυτής. Υπογραμμίζει επιπλέον ότι ο νόμος της 17ης Ιουνίου 2016 τέθηκε μεν σε ισχύ μόλις στις 30 Ιουνίου 2017, ήτοι μετά την ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως της 13ης Οκτωβρίου 2016, αλλά στο άρθρο του 70 προβλέπει ακριβώς ότι ο οικείος οικονομικός φορέας οφείλει να δηλώσει με δική του πρωτοβουλία τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε. Δεδομένου ότι η οδηγία 2014/24 δεν περιέχει καμία διάταξη σχετικά με το πότε και πώς πρέπει να αποδειχθούν τα ληφθέντα διορθωτικά μέτρα, η αναθέτουσα αρχή επιζητεί να στηριχθεί, υπό τις συνθήκες αυτές, στο άρθρο 70 του νόμου της 17ης Ιουνίου 2016.

17 Προκειμένου να μπορέσει να εκτιμήσει το βάσιμο της ασκηθείσας ενώπιόν του προσφυγής, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται μήπως το άρθρο 57, παράγραφοι 4, 6 και 7, της οδηγίας 2014/24 απαγορεύει να αποκλείεται οικονομικός φορέας από διαδικασία συνάψεως συμβάσεως εξαιτίας σοβαρού επαγγελματικού παραπτώματος χωρίς να έχει προηγουμένως κληθεί από την αναθέτουσα αρχή ή με τα έγγραφα του διαγωνισμού να αποδείξει ότι εξακολουθεί να είναι αξιόπιστος παρά το παράπτωμα αυτό.

18 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στο μέτρο που ο χαρακτηρισμός ως σοβαρού επαγγελματικού παραπτώματος, ο οποίος προβάλλεται έναντι του οικείου προσφέροντος, ανάγεται στην ελεύθερη εκτίμηση της αναθέτουσας αρχής, ο χαρακτηρισμός αυτός μπορεί να αποδειχθεί δυσχερώς προβλέψιμος για τον προσφέροντα. Επιπλέον, κατά το αιτούν δικαστήριο, οι οικονομικοί φορείς θα ήταν απρόθυμοι να προβούν σε μια μορφή αυτοενοχοποίησης, υποβάλλοντας κατάλογο των παραβάσεων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να χαρακτηριστούν από την αναθέτουσα αρχή ως «σοβαρά παραπτώματα». Κατά συνέπεια, η διεξαγωγή μιας κατ' αντιπαράθεσην διαδικασίας θα μπορούσε να ευνοήσει τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της διαδικασίας αναθέσεως της συμβάσεως. Από την άλλη πλευρά, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι με το να αφήνεται στον οικονομικό φορέα η πρωτοβουλία να προσκομίσει αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε εξασφαλίζεται μεγαλύτερη διαφάνεια, κατά

μείζονα λόγο καθόσον ο οικονομικός φορέας γνωρίζει, λόγω της μέγιστης δυνατής διάρκειας του αποκλεισμού, επί πόσο χρόνο οφείλει να επικαλεστεί, με δική του πρωτοβουλία, τα διορθωτικά μέτρα.

19 Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί επίσης να διευκρινιστεί αν οι προαναφερθείσες διατάξεις της οδηγίας 2014/24 έχουν άμεσο αποτέλεσμα. Ειδικότερα, διερωτάται αν μπορεί να θεωρηθεί ότι ορισμένα στοιχεία των διατάξεων αυτών συνιστούν, όσον αφορά την αυτοκάθαρση, ελάχιστες εγγυήσεις λόγω των οποίων οι διατάξεις αυτές μπορούν να χαρακτηριστούν ως «ακριβείς και ανεπιφύλακτες» ούτως ώστε να έχουν άμεσο αποτέλεσμα.

20 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Raad van State (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχεία γ′ και ζ′, σε συνδυασμό με τις παραγράφους 6 και 7, της οδηγίας 2014/24[...], την έννοια ότι αντιτίθεται σε τρόπο εφαρμογής κατά τον οποίο επιβάλλεται στον οικονομικό φορέα η υποχρέωση να προσκομίσει με δική του πρωτοβουλία αποδείξεις για τα μέτρα που έλαβε προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, έχει το υπό την ανωτέρω έννοια ερμηνευόμενο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχεία γ′ και ζ′, σε συνδυασμό με τις παραγράφους 6 και 7, της οδηγίας [2014/24], άμεσο αποτέλεσμα;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

21 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, δεδομένου ότι οι διατάξεις του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, των οποίων ζητείται η ερμηνεία, δεν αντιστοιχούν σε διάταξη της ενωσιακής νομοθεσίας που να ίσχυσε για τις δημόσιες συμβάσεις μέχρι την ημερομηνία εκδόσεως και ενάρξεως ισχύος της ως άνω οδηγίας, τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα μπορούν να είναι λυσιτελή μόνο στην περίπτωση που η εν λόγω οδηγία έχει εφαρμογή στην περίπτωση της κύριας δίκης. Το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι τούτο συμβαίνει πράγματι, καθόσον η δημοσίευση της προκήρυξης διαγωνισμού στις 11 και 13 Μαΐου 2016 είναι μεταγενέστερη της 18ης Απριλίου 2016, ημερομηνίας κατά την οποία η οδηγία 2014/24, σύμφωνα με τα άρθρα της 90 και 91, αφενός, έπρεπε να είχε μεταφερθεί από τα κράτη μέλη στην εσωτερική έννομη τάξη και, αφετέρου, κατήργησε την οδηγία 2004/18.

22 Εντούτοις, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει ότι της προκηρύξεως αυτής είχε προηγηθεί προκαταρκτική προκήρυξη, που δημοσιεύθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2015, ημερομηνία κατά την οποία εξακολουθούσε να ισχύει η οδηγία 2004/18.

23 Συναφώς, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι εφαρμοστέα είναι κατ' αρχήν η οδηγία που ισχύει κατά την ημερομηνία κατά την οποία η αναθέτουσα αρχή επιλέγει το είδος της διαδικασίας που θα εφαρμόσει και δίνει οριστική απάντηση στο ζήτημα αν υπάρχει ή όχι υποχρέωση διεξαγωγής διαγωνισμού για την ανάθεση δημόσιας συμβάσεως. Αντιθέτως, δεν έχουν εφαρμογή οι διατάξεις

οδηγίας της οποίας η προθεσμία για τη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη έληξε μετά την ημερομηνία αυτή (απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2019, Tedeschi και Consorzio Stabile Istant Service, C-402/18, EU:C:2019:1023, σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

24 Εν προκειμένω, λαμβανομένου υπόψη ότι η προκαταρκτική προκήρυξη δημοσιεύθηκε πριν από την καταληκτική ημερομηνία που είχε οριστεί για τη μεταφορά της οδηγίας 2014/24 στην εσωτερική έννομη τάξη, ενώ η προκήρυξη του διαγωνισμού δημοσιεύθηκε μετά την ημερομηνία αυτή, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει την ημερομηνία κατά την οποία η αναθέτουσα αρχή επέλεξε το είδος της διαδικασίας που θα εφάρμοζε και έδωσε οριστική απάντηση στο ζήτημα αν υπήρχε ή όχι υποχρέωση διεξαγωγής διαγωνισμού για την ανάθεση της επίμαχης στην κύρια δίκη δημόσιας συμβάσεως.

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

25 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε πρακτική κράτους μέλους κατά την οποία ο οικείος οικονομικός φορέας οφείλει, κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς του στο πλαίσιο της διαδικασίας συνάψεως δημόσιας συμβάσεως, να προσκομίσει αυθορμήτως αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του παρά την ύπαρξη στο πρόσωπό του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας, εφόσον μια τέτοια υποχρέωση δεν προκύπτει ούτε από την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία ούτε από τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως.

26 Συναφώς, πρώτον, υπενθυμίζεται ότι, βάσει του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, οποιοσδήποτε οικονομικός φορέας ως προς τον οποίον συντρέχει, μεταξύ άλλων, κάποιος από τους προαιρετικούς λόγους αποκλεισμού που προβλέπονται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας μπορεί να προσκομίζει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι τα μέτρα που έλαβε επαρκούν για να αποδείξουν την αξιοπιστία του, ενώ διευκρινίζεται ότι, εάν τα στοιχεία κριθούν επαρκή, ο εν λόγω οικονομικός φορέας δεν μπορεί να αποκλειστεί από τη διαδικασία συνάψεως συμβάσεως για έναν τέτοιο λόγο. Η ως άνω διάταξη εισάγει επομένως μηχανισμό διορθωτικών μέτρων (self-cleaning), απονέμοντας σχετικό δικαίωμα στους οικονομικούς φορείς, το οποίο τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν κατά τη μεταφορά της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, τηρουμένων των προϋποθέσεων που αυτή προβλέπει [βλ., κατ' αναλογίαν, όσον αφορά το άρθρο 38, παράγραφος 9, της οδηγίας 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με την ανάθεση συμβάσεων παραχώρησης (ΕΕ 2014, L 94, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2016, L 140, σ. 26), το οποίο είναι αντίστοιχο προς το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, Vert Marine, C-472/19, EU:C:2020:468, σκέψεις 16 και 17].

27 Επισημαίνεται ότι ούτε το γράμμα του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 ούτε η αιτιολογική σκέψη 102 της ως άνω οδηγίας διευκρινίζουν με ποιον τρόπο ή σε ποιο στάδιο της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως είναι δυνατή η προσκόμιση αποδείξεων για τα διορθωτικά μέτρα.

28 Υπό τις συνθήκες αυτές, επισημαίνεται ότι, υπό το πρίσμα και μόνον του γράμματος του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, η δυνατότητα που παρέχεται στους οικονομικούς φορείς να προσκομίσουν στοιχεία προκειμένου να αποδείξουν τα διορθωτικά

μέτρα που έλαβαν μπορεί να ασκείται τόσο με δική τους πρωτοβουλία όσο και με πρωτοβουλία της αναθέτουσας αρχής και ομοίως μπορεί να ασκείται τόσο κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς όσο και σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας.

29 Η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται από τον σκοπό τον οποίο επιδιώκει το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24. Ειδικότερα, προβλέποντας ότι οποιοσδήποτε οικονομικός φορέας πρέπει να μπορεί να προσκομίσει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε, η διάταξη αυτή επιδιώκει να υπογραμμίσει τη σημασία που αποδίδεται στην αξιοπιστία του οικονομικού φορέα καθώς και να εγγυηθεί αντικειμενική αξιολόγηση των οικονομικών φορέων και αποτελεσματικό ανταγωνισμό (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, Vert Marine, C-472/19, EU:C:2020:468, σκέψη 22). Ο δε σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί όταν προσκομίζονται αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας που προηγείται της λήψεως της αποφάσεως περί αναθέσεως, δεδομένου ότι το ουσιώδες ζήτημα είναι να έχει ο οικονομικός φορέας τη δυνατότητα να επικαλεστεί και να ζητήσει να εξεταστούν τα μέτρα που, κατ' αυτόν, αίρουν λόγο αποκλεισμού που συντρέχει στο πρόσωπό του.

30 Η εν λόγω ερμηνεία ενισχύεται επίσης από το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, βάσει του άρθρου 57, παράγραφος 7, της ως άνω οδηγίας, οι όροι εφαρμογής του άρθρου αυτού και, επομένως, της ως άνω παραγράφου 6 πρέπει να καθορίζονται από τα κράτη μέλη τηρουμένου του ενωσιακού δικαίου. Στο πλαίσιο όμως της εξουσίας εκτιμήσεως που διαθέτουν κατά τον καθορισμό των διαδικαστικών λεπτομερειών του άρθρου 57, παράγραφος 6 (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, Vert Marine, C-472/19, EU:C:2020:468, σκέψη 23), τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέψουν ότι οι αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα πρέπει να προσκομίζονται αυθορμήτως από τον οικείο οικονομικό φορέα κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς του, όπως μπορούν επίσης να προβλέψουν ότι οι αποδείξεις αυτές μπορούν να προσκομίζονται αφού ο οικονομικός φορέας έχει επισήμως κληθεί σε προσκόμισή τους από την αναθέτουσα αρχή σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας.

31 Πάντως, η ως άνω εξουσία εκτιμήσεως των κρατών μελών υφίσταται υπό την επιφύλαξη των διατάξεων της οδηγίας 2014/24 που προβλέπουν τη δυνατότητα των φορέων να προσκομίσουν αυθορμήτως αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα αμέσως μόλις υποβάλουν την αίτηση συμμετοχής στη διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως ή την προσφορά τους. Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 49 των προτάσεών του, το άρθρο 59, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2014/24 προβλέπει ότι οι αναθέτουσες αρχές οφείλουν να δέχονται, κατά την υποβολή τέτοιων αιτήσεων ή προσφορών, το ΕΕΕΣ, έγγραφο με το οποίο ο οικονομικός φορέας δηλώνει υπεύθυνα ότι συντρέχει στο πρόσωπό του λόγος αποκλεισμού και ότι έχει λάβει μέτρα αυτοκάθαρσης, υπό την επιφύλαξη μεταγενέστερων επαληθεύσεων.

32 Εν πάση περιπτώσει, οι διατάξεις του άρθρου 59 της οδηγίας 2014/24, σχετικά με το ΕΕΕΣ, δεν απαγορεύουν στα κράτη μέλη να αποφασίσουν, στο πλαίσιο της εξουσίας εκτιμήσεως που υπενθυμίζεται στη σκέψη 30 της παρούσας αποφάσεως, να αφήσουν στην αναθέτουσα αρχή την πρωτοβουλία να ζητήσει αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα μετά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς, τούτο δε ακόμη και αν η αίτηση συμμετοχής ή η προσφορά συνοδεύεται από ΕΕΕΣ.

33 Από τη γραμματική, τελολογική και συστηματική ερμηνεία του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, όπως εκτίθεται στις σκέψεις 27 έως 30 της παρούσας αποφάσεως, προκύπτει ότι η διάταξη αυτή δεν απαγορεύει ούτε την προσκόμιση αποδείξεων για τα διορθωτικά μέτρα

από τον οικείο οικονομικό φορέα με δική του πρωτοβουλία ή κατά ρητή αίτηση της αναθέτουσας αρχής ούτε την προσκόμιση αποδείξεων κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς ή σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως.

34 Δεύτερον, διευκρινίζεται ότι, όπως προκύπτει από το άρθρο 57, παράγραφος 7, της οδηγίας 2014/24, τα κράτη μέλη υποχρεούνται, όταν καθορίζουν τους όρους εφαρμογής του εν λόγω άρθρου 57, να τηρούν το ενωσιακό δίκαιο. Ειδικότερα, οφείλουν να τηρούν όχι μόνον τις αρχές που εφαρμόζονται στις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων, οι οποίες διατυπώνονται στο άρθρο 18 της οδηγίας 2014/24, στις οποίες συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, οι αρχές της ίσης μεταχειρίσεως, της διαφάνειας και της αναλογικότητας, αλλά και την αρχή του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, η οποία, ως θεμελιώδης αρχή του δικαίου της Ένωσης αναπόσπαστο τμήμα της οποίας αποτελεί το δικαίωμα ακροάσεως σε οποιαδήποτε διαδικασία, έχει εφαρμογή όταν η διοίκηση προτίθεται να εκδώσει βλαπτική πράξη σε βάρος ενός προσώπου, όπως είναι μια απόφαση περί αποκλεισμού που εκδίδεται στο πλαίσιο διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως (απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Prequ' Italia, C-276/16, EU:C:2017:1010, σκέψεις 45 και 46 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

35 Υπό τις συνθήκες αυτές, κατ' αρχάς υπενθυμίζεται, αφενός, ότι, βάσει της αρχής της διαφάνειας, το σύνολο των όρων και των κανόνων διεξαγωγής του διαγωνισμού πρέπει να είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια, ακρίβεια και χωρίς αμφισημία στην προκήρυξη του διαγωνισμού ή στη συγγραφή υποχρεώσεων, ώστε να παρέχουν σε όλους τους ευλόγως ενημερωμένους και επιδεικνύοντες τη συνήθη επιμέλεια οικονομικούς φορείς τη δυνατότητα να κατανοήσουν το ακριβές περιεχόμενο των εν λόγω όρων και κανόνων και να τους ερμηνεύσουν με τον ίδιο τρόπο (απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2016, Connexxion Taxi Services, C-171/15, EU:C:2016:948, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Αφετέρου, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως επιβάλλει να έχουν όλοι οι ενδιαφερόμενοι για ορισμένη δημόσια σύμβαση οικονομικοί φορείς τις ίδιες ευκαιρίες κατά τη διατύπωση των όρων των προσφορών τους, να γνωρίζουν επακριβώς τις απαιτήσεις της διαδικασίας και να έχουν τη βεβαιότητα ότι οι ίδιες απαιτήσεις ισχύουν για όλους τους ανταγωνιστές (απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2016, Connexxion Taxi Services, C-171/15, EU:C:2016:948, σκέψη 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

36 Συνεπώς, όταν κράτος μέλος προβλέπει ότι ο οικονομικός φορέας μπορεί να προσκομίσει αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα μόνον αυθορμήτως κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να προσκομίσει τέτοιες αποδείξεις σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας, οι αρχές της διαφάνειας και της ίσης μεταχειρίσεως επιτάσσουν, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 66 και 67 των προτάσεών του, να ενημερώνονται οι οικονομικοί φορείς εκ των προτέρων, κατά τρόπο ξεκάθαρο, σαφή, ακριβή και μονοσήμαντο, για την ύπαρξη τέτοιας υποχρέωσης, ανεξάρτητα από το αν η ενημέρωση αυτή προκύπτει ευθέως από τα έγγραφα του διαγωνισμού ή από παραπομπή των εγγράφων αυτών στη σχετική εθνική νομοθεσία.

37 Εν συνεχεία, το δικαίωμα ακροάσεως συνεπάγεται ότι, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 90 και 91 των προτάσεών του, προκειμένου οι εν λόγω φορείς να μπορούν, με την εν λόγω αίτηση ή προσφορά, να καταστήσουν γνωστή την άποψή τους κατά τρόπο λυσιτελή και αποτελεσματικό, πρέπει να είναι από μόνοι τους σε θέση να προσδιορίσουν, με βάση τις πληροφορίες που περιέχονται στα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως και στη σχετική εθνική νομοθεσία, τους λόγους αποκλεισμού τους οποίους ενδέχεται να λάβει υπόψη εις βάρος τους η αναθέτουσα αρχή.

38 Τέλος, στο μέτρο που δεν συνιστά υπέρμετρο εμπόδιο για την υλοποίηση του συστήματος των διορθωτικών μέτρων, η υποχρέωση των οικονομικών φορέων να προσκομίσουν αυθορμήτως αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα με την αίτηση συμμετοχής ή την προσφορά τους είναι, εφόσον επιβάλλεται τηρουμένων των προϋποθέσεων που υπενθυμίζονται στις σκέψεις 36 και 37 της παρούσας αποφάσεως, σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, δυνάμει της οποίας οι κανόνες που θεσπίζονται από τα κράτη μέλη ή τις αναθέτουσες αρχές στο πλαίσιο της εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας 2014/24, όπως είναι οι κανόνες για τη θέσπιση των όρων εφαρμογής του άρθρου 57 της ως άνω οδηγίας, δεν πρέπει να βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει η οδηγία (πρβλ. απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2020, Tim, C-395/18, EU:C:2020:58, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

39 Εν προκειμένω, επισημαίνεται ότι, όπως παρατηρεί και το αιτούν δικαστήριο, το Βασίλειο του Βελγίου μετέφερε μεν στην εθνική του νομοθεσία, δυνάμει του άρθρου 70 του νόμου της 17ης Ιουνίου 2016, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 διευκρινίζοντας ότι ο οικονομικός φορέας πρέπει να προσκομίζει τις αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα με δική του πρωτοβουλία, πλην όμως ο νόμος αυτός δεν είχε τεθεί σε ισχύ κατά την ημερομηνία δημοσίευσης της προκήρυξης διαγωνισμού, αλλά ούτε καν κατά την ημερομηνία υποβολής της προσφοράς των προσφευγουσών της κύριας δίκης. Εξάλλου, όπως προκύπτει από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία, μολονότι τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως υπενθύμιζαν τους λόγους αποκλεισμού τους οποίους προέβλεπε η τότε ισχύουσα εθνική νομοθεσία, δεν ανέφεραν ρητώς ότι οι εν λόγω αποδείξεις έπρεπε να προσκομιστούν αυθορμήτως από τον οικείο οικονομικό φορέα.

40 Υπό τις συνθήκες αυτές και υπό την επιφύλαξη της υποχρέωσης που υπείχαν οι προσφεύγουσες της κύριας δίκης, βάσει των απαιτήσεων διαφάνειας και εντιμότητας, να ενημερώνουν την αναθέτουσα αρχή για τα σοβαρά επαγγελματικά παραπτώματα τα οποία είχαν διαπράξει στο πλαίσιο της εκτελέσεως προηγούμενων συμβάσεων που τους είχαν ανατεθεί από την ίδια αναθέτουσα αρχή, οι εν λόγω προσφεύγουσες μπορούσαν ευλόγως να αναμένουν, στηριζόμενες μόνο στο άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, ότι θα καλούνταν αργότερα από την αναθέτουσα αρχή να προσκομίσουν αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα που είχαν λάβει προς άρση οποιουδήποτε προαιρετικού λόγου αποκλεισμού τον οποίο ενδέχετο να επισημάνει η αναθέτουσα αρχή.

41 Από τις σκέψεις 34 έως 37 της αποφάσεως της 3ης Οκτωβρίου 2019, Delta Antrepriză de Construcții și Montaj 93 (C-267/18, EU:C:2019:826), που αφορά εθνική νομοθεσία η οποία δεν διευκρίνιζε αν οι αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα έπρεπε ή όχι να προσκομιστούν αυθορμήτως από τον οικονομικό φορέα, ούτε σε ποιο στάδιο της διαδικασίας έπρεπε να προσκομιστούν οι αποδείξεις αυτές, προκύπτει επίσης ότι, μολονότι οι οικονομικοί φορείς οφείλουν να ενημερώσουν την αναθέτουσα αρχή, από της υποβολής της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς τους, για την καταγγελία προηγούμενης συμβάσεως λόγω σοβαρής πλημμέλειας, εντούτοις, η αναθέτουσα αρχή, όταν διαπιστώνει την ύπαρξη λόγου αποκλεισμού που αφορά είτε τέτοια καταγγελία είτε απόκρυψη στοιχείων σχετικών με τέτοια καταγγελία, οφείλει πάντως να παράσχει τη δυνατότητα στους ενδιαφερόμενους φορείς να προσκομίσουν αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα που έλαβαν.

42 Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε πρακτική κατά την οποία οικονομικός φορέας οφείλει, κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς του, να προσκομίσει αυθορμήτως αποδείξεις για τα

διορθωτικά μέτρα που έλαβε προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του παρά την ύπαρξη στο πρόσωπό του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας, εφόσον μια τέτοια υποχρέωση δεν προκύπτει ούτε από την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία ούτε από τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως. Αντιθέτως, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της εν λόγω οδηγίας δεν αντιτίθεται σε τέτοια υποχρέωση όταν αυτή προβλέπεται κατά τρόπο σαφή, ακριβή και μη αμφίσημο στην εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία και περιέρχεται σε γνώση του οικείου οικονομικού φορέα με τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

43 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παράγει άμεσο αποτέλεσμα.

44 Συναφώς, από πάγια νομολογία προκύπτει ότι, σε κάθε περίπτωση που οι διατάξεις μιας οδηγίας είναι, από άποψη περιεχομένου, απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς, χωρεί επίκλησή τους έναντι του οικείου κράτους μέλους ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, είτε όταν το κράτος αυτό παρέλειψε να μεταφέρει εμπροθέσμως την οδηγία στο εσωτερικό δίκαιο είτε όταν προέβη σε πλημμελή μεταφορά της (απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2019, Human Operator, C-434/17, EU:C:2019:112, σκέψη 38).

45 Εν προκειμένω, επισημαίνεται ότι, όπως προκύπτει κατ' ουσίαν από την απόφαση περί παραπομπής, ο νόμος της 17ης Ιουνίου 2016 για τη μεταφορά της οδηγίας 2014/24 στο βελγικό δίκαιο τέθηκε σε ισχύ μόλις στις 30 Ιουνίου 2017, ήτοι μετά την ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας αυτής στην εσωτερική έννομη τάξη, στις 18 Απριλίου 2016. Επομένως, το ζήτημα του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 57, παράγραφος 6, της εν λόγω οδηγίας έχει κρίσιμη σημασία.

46 Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι μια διάταξη του δικαίου της Ένωσης είναι, αφενός, απαλλαγμένη αιρέσεων όταν θεσπίζει υποχρέωση η οποία δεν συνοδεύεται από καμία επιφύλαξη και δεν απαιτείται για την εκτέλεσή της ή την επαγωγή των αποτελεσμάτων της η έκδοση κάποιας πράξεως, είτε των οργάνων της Ένωσης είτε των κρατών μελών, και, αφετέρου, αρκούντως ακριβής ώστε να μπορούν να την επικαλεστούν οι ιδιώτες και να την εφαρμόσει το δικαστήριο, όταν θεσπίζει υποχρέωση χωρίς αμφίσημη διατύπωση (απόφαση της 1ης Ιουλίου 2010, Gassmayr, C-194/08, EU:C:2010:386, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

47 Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι, ακόμη και αν μια οδηγία αφήνει στα κράτη μέλη ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως κατά τη θέσπιση των λεπτομερειών εφαρμογής της, μια διάταξη της οδηγίας αυτής μπορεί να θεωρείται ότι έχει ανεπιφύλακτο και συγκεκριμένο χαρακτήρα εφόσον επιβάλλει στα κράτη μέλη, χωρίς αμφίσημη διατύπωση, συγκεκριμένη υποχρέωση επιτεύξεως αποτελέσματος και δεν συνοδεύεται από καμία αίρεση όσον αφορά την εφαρμογή του κανόνα τον οποίο θεσπίζει (πρβλ. αποφάσεις της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ., C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψεις 104 και 105, και της 14ης Οκτωβρίου 2010, Fuß, C-243/09, EU:C:2010:609, σκέψεις 57 και 58).

48 Εν προκειμένω, πρέπει να κριθεί ότι, προβλέποντας ότι οποιοσδήποτε οικονομικός φορέας μπορεί να προσκομίζει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι τα μέτρα που έλαβε επαρκούν για να αποδείξουν την αξιοπιστία του παρά τη συνδρομή στο πρόσωπό του ενός λόγου αποκλεισμού, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 παρέχει στους οικονομικούς φορείς δικαίωμα το

οποίο, αφενός, είναι διατυπωμένο χωρίς αμφισημία και, αφετέρου, επιβάλλει στα κράτη μέλη υποχρέωση επιτεύξεως αποτελέσματος η οποία, ακόμη και αν οι ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις εφαρμογής της πρέπει να καθορίζονται από τα κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 57, παράγραφος 7, της ως άνω οδηγίας, δεν χρήζει μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο προκειμένου να χωρεί επίκλησή της από τον οικείο οικονομικό φορέα και εφαρμογή της εις όφελός του.

49 Ειδικότερα, ανεξαρτήτως των συγκεκριμένων λεπτομερειών εφαρμογής του άρθρου 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, η διάταξη αυτή προβλέπει κατά τρόπο αρκούντως ακριβή και ανεπιφύλακτο, κατά την έννοια της νομολογίας που παρατίθεται στη σκέψη 46 της παρούσας αποφάσεως, ότι ο οικείος οικονομικός φορέας δεν μπορεί να αποκλειστεί από τη διαδικασία συνάψεως συμβάσεως, αν κατορθώσει να αποδείξει, κατά τρόπο ικανοποιητικό για την αναθέτουσα αρχή, ότι τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε αποκαθιστούν την αξιοπιστία του παρά τη συνδρομή στο πρόσωπό του ενός λόγου αποκλεισμού. Κατά συνέπεια, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της ως άνω οδηγίας προβλέπει, υπέρ του εν λόγω οικονομικού φορέα, μια ελάχιστη προστασία ανεξαρτήτως του περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη κατά τον καθορισμό των διαδικαστικών όρων της διατάξεως αυτής (πρβλ. αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1994, Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, σκέψη 17, και της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ., C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 105). Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο καθόσον, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 102 των προτάσεών του, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της εν λόγω οδηγίας καθορίζει τις βασικές πτυχές του συστήματος των διορθωτικών μέτρων και του δικαιώματος που παρέχεται στον οικονομικό φορέα, υποδεικνύοντας τα ελάχιστα προς απόδειξη στοιχεία, καθώς και τα κριτήρια αξιολογήσεως που πρέπει να τηρούνται.

50 Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παράγει άμεσο αποτέλεσμα.

Επί των δικαστικών εξόδων

51 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ, όπως τροποποιήθηκε με τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό (ΕΕ) 2015/2170 της Επιτροπής, της 24ης Νοεμβρίου 2015, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε πρακτική κατά την οποία οικονομικός φορέας οφείλει, κατά την υποβολή της αιτήσεως συμμετοχής ή της προσφοράς του, να προσκομίσει αυθορμήτως αποδείξεις για τα διορθωτικά μέτρα που έλαβε προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του παρά την ύπαρξη στο πρόσωπό του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας, όπως τροποποιήθηκε με τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό 2015/2170, εφόσον μια τέτοια υποχρέωση δεν προκύπτει ούτε από την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία ούτε από τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως. Αντιθέτως, το άρθρο 57, παράγραφος 6, της εν λόγω οδηγίας, όπως τροποποιήθηκε με τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό 2015/2170, δεν αντιτίθεται σε τέτοια υποχρέωση όταν αυτή προβλέπεται κατά τρόπο σαφή, ακριβή και μη αμφίσημο στην εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία και περιέρχεται σε γνώση του οικείου οικονομικού φορέα με τα έγγραφα της διαδικασίας συνάψεως συμβάσεως.**

2) **Το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, όπως τροποποιήθηκε με τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό 2015/2170, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παράγει άμεσο αποτέλεσμα.**

(υπογραφές)